

CSORDÁS MIHÁLY

SZÉLJEGYZETEK A VAJDASÁGI KRITIKÁRÓL

Sohasem lehattünk, és ma sem lehetünk elégedettek kritikánk eredményeivel. Ha irodalmunk egyes részterületeinek vannak is specialistái nálunk, története lényegében feldolgozatlan és jelenének fő kérdései is tisztázatlanok. De a legnagyobb baj, hogy — szerencsétlen félmegoldásaival — irodalmunk szinte az egyedüli megnyilvánulási formája a vajdasági magyarság társadalmi tudatának. A szellemi szféra egyéb területein akkora a lemaradásunk, hogy azokon egyelőre utópisztikus bizakodás számottevő értékek születését várunk.

Az első szervezett szellemi mozgalom, amely ugyan az irodalom (ott is a kritika) talajáról indult, de a társadalomtudományok minden válfaja iránt érdeklődést mutatott, céljával ennek az általános szellemi tunyaságnak a fel számolását tűzte ki. Fő elvévé ezért vált a meghökkentés és a polgárpukkasztás. Természetesen a pusztá lázadás nem jelentett teljes megoldást, főleg öncélú formáiban nem, de magának a valós helyzetnek a meglátása, a hibák felismerése is óriási előrelépés volt. A feladatok később differenciálódtak, és árnyalataikban a megoldatlan problémák is később jelentkeztek. Az idő feltette a kérdést: hogyan tovább, miként térjünk át a lázadás formáiból a produktív alkotás periódusába. A problémák felvetése tehát megtörtént, aktuálissá vált megoldásuk. Kiderült, hogy ez a nehezebb. Amahhoz több fiatalosság, hév, bátorság kellett, ehhez tudás, kitartás, eredetiség. És főképpen valódi tehetség! Mert a megkezdett akció első szakaszában még a féltehetségek is hasznos emberek lehettek: okos szavuk — ha elég hangosan csattant — odafigyelésre készítetett. De azóta már elindult az értékek leszűrődésének a folyamata, a könnyű fajsúlyú műveket kiveti magából az idő. Valamikor funkciójuk volt a »blöfföknek«, az ötletes ugratásoknak — ma már nem az idegeket, hanem a nevetőizmokat ingerlik. Summa summarum: a vajdasági olvasótábor felnőtt addig a szintig, hogy igényei támadtak. Ezeket még kicsit bizonytalanul és kizárólag a körülírás módszerével minősíthetnének, de drágakövek mégis: az esztétikum fényére csillannak fel.

Az első kitörési kísérletek idején kissé elszunnyadó hiányérzet a hatvanas évek végétől kezdve az írók és kritikusok részéről is ismét felerősödött. Az elégedetlenség most világunkat ábrázoló művek és lényeges problémáinkat

taglaló tanulmányok követelésében nyilvánult meg. Végel László írja *Egydimenziós világ* című dolgozatában: »A jugoszláviai magyar kultúrában mélyen érezzük azoknak a munkáknak a hiányát, amelyek teljes értelmiségi szemléletet tükröznek, amelyek nem elégszenek meg létünk egyes részleteinek tárgyalásával, hanem ennél sokkal többet akarnak: amelyeknek létrejöttét az egész megragadásának szenvedélye vezérli. Ha az érdekelne bennünket, hogy szellemileg honnan jöttünk, hová megyünk, hol is vagyunk, a meglevő munkák csak frázisokat nyújtanak, vagy a legjobb esetben szépen kidolgozott részletkérdéseket, de elfogadható, irányadó feleleteket aligha. Ez a jelenség egyáltalán nem véletlenszerű. Kultúránk — részben egzisztenciális okokból, részben pedig provinciális szelleméből kifolyólag — igen pragmatikus beállítottságú volt és ez a klíma felelt meg a teljességre törő értelmiségi szemléletnek.« (Új Symposion, 1971. január, 69. szám.)

Lényegében ez a felismerés indította útjára a Magyar Tanszék első nemzedékét. Csak hogy a világunkat ábrázoló művek nem születtek meg — eltekintve egy-két kivételtől, amelyek kicsit későbbiek. Ehelyett az Európa, helyesebben a nyugat-európai modernnek iránti tájékozódás vált meghatározóvá. Még ma is nagyon szórványos a vélemény: mindaddig, amíg azért fordulunk a nagyvilág felé, mert szűkebb pátriánkat nem ismerjük eléggé, és így ábrázolására sem merünk vállalkozni, kifelé fordulásunk nem lehet termékeny. A szándékok és eredmények között tartós diszharmonia lép fel. Csak késve — amikor már sok energiánkat eltékoztoltuk — jövünk rá, hogy légvárat építettünk. Hornyik Miklós figyelmeztet a rosszul lerakott alapokra:

»Az elmúlt fél évszázad során a jugoszláviai magyar irodalom a dilettantizmus és az öntetszelgés útján haladt, elidegenedett környezetétől, elit-zugirodalommá lett. Régebben is, most is történt néhány kitérés kísérlet a zártságból, de nem sok eredményt látunk. Az olvasókat nemigen lehet rábírní, hogy a nekik szánt könyveket és folyóiratokat megvásárolják. Hogy olvasóközönségünk elmaradott és műveletlen — társadalmi-gazdasági okok mellett —, irodalmunk *narcizmusával* magyarázható. Nem csodálom, hogy olvasónk szívesebben lapozgatja Jókait vagy Mikszáthot, mint egy-egy *európeér* mandarinunk izzadságszagú elit-könyvét.

Könyveink: monológok.

Kritikáink: monológokról szóló monológok.« (A *jugoszláviai magyar irodalom jellemrajza*. Új Symposion, 1968. november, 43. szám.)

A jövőbe tekintve sem lehetünk túlságosan optimisták. Annyi feladat áll még előttünk, hogy évtizedek alatt sem birkózunk meg velük. Ugyanis nemcsak irodalmunk fejlesztésén kell munkálkodnunk, hanem kultúránk egészét kell megreformálnunk, szervezetebbé tennünk. Nem elégedhetünk meg a jelenlegi kulturális munka arányaival, hanem azt hatékonyra kell fokoznunk a társadalom- és természettudományok mezőin is.

A benuátltság mindaddig nem oldódhat fel, amíg a vajdasági magyar kulturális életet csupán néhány irodalmár erőlködései jelentik. Az általános kulturális megújulás szükségességének a hirdetése ugyan nem ritka esemény nálunk az utóbbi időben, ám — úgy érezzük — keilő hangsúlyt még nem kapott. És — ahogy Várady Tibor mondja — a jugoszláviai magyarságot kulturális alapon arra a tudati szintre keil emelni, hogy a társadalmi élet aktív résztvevője, ebből következően pedig sorsának alakítója lehessen:

»Ahhoz (...), hogy a vajdasági magyarság megfeleljen szerepének és feladatának a jugoszláv öngazgató társadalmon belül, kialakult, nagykorú TUDATA kell hogy legyen, mely nem épülhet kizárólag újságcikkekre és referátumokra.« (*Vajdasági magyar társadalomtudomány?* Új Symposion, 1968. december, 44. szám.)

Kritikánk lehetőségeit fűrkészve próbáltuk keresni a választ irodalmunk legégetőbb kérdéseire. Ezt előttünk többen megkísérelték. Ötven éve optimisták vagyunk: kiutat keresünk. Közben önmagunkból újra meg újra kiábrándulva elkeseredésünkben talán sokan leírhattuk volna Utasi Csaba sorait:

»Mindaddig, míg műveinkben, könyveinkben több a gyenge, olcsó poén, az irodalmasdi játszadozás, mint a művészi megvalósulás, addig ennek az irodalomnak csakis Ady NEKÜNK MOHÁCS KELL-szerű szeretetéről, becsületéről lehet szó.« (*A források mögött.* Új Symposion, 1968. december, 44. szám.)

Aztán higgadtabban eltöprengünk. Vajon mi lenne azután?

